

نقش فناوری نوین و فناوری آموزشی

در آموزش ادبیات فارسی

دکتر پروین ناهیدی

دبیر بازنشسته آموزش و پرورش تهران

۶. روش پرسش و پاسخ ۷. روش پژوهش ۸. روش حل مسئله ۹. روش تمرین.
ما در این نوشتار به طور اخص چگونگی آموزش ادبیات فارسی - در دوره دوم متوسطه - و روش‌های بهره‌گیری از فناوری آموزشی در تدریس آن را مدنظر داریم.
امروزه نظام‌های آموزشی با استمداد از ابزارهای فناوری آموزشی تلاش می‌کنند محیط و فضای آموزشی مطلوبی را، همراه با ایجاد انگیزه‌های علاقه‌مندی و توانمندی، برای یادگیرندگان فراهم کنند. در این زمینه رسانه‌های آموزشی نقش اساسی ایفا می‌کند و امکانات بالقوه‌ای را در اختیار معلم قرار می‌دهد که از جمله آن‌ها فیلم‌های آموزشی، با داشتن عناصری مهم و محوری چون تصویر، صدا و حرکت، می‌توانند فرایند آموزش را تسهیل کنند. در این مقاله هدف ما آموزش «زبان فارسی» نیست بلکه پرداختن به چگونگی آموزش و یاددهی درس «ادبیات فارسی» با برخورداری از روش‌های نوین آموزشی است؛ در واقع ما این دو مقوله را از هم مجزا می‌کنیم.

۱. معلم و اصول فناوری

فناوری آموزشی شیوه‌هایی را ارائه می‌دهد که در تسهیل یادگیری نقش بسزایی دارد. با توجه به اینکه تدریس و آموزش

بقای هر ملتی پیوند مستقیمی با حفظ فرهنگ و زبان ملی دارد و بدیهی است که حفظ زبان مشروط به اتخاذ شیوه‌های آموزشی مناسب در مدارس است. اگر خواهان حفظ ملیت و هویت اصیل خود هستیم، باید در حفظ آثار باقی‌مانده از فرهنگ ملی خود، شیوه‌های درست را انتخاب کنیم و بر خود ببالیم که همواره نام ایران بزرگ با سرمایه‌های فرهنگی گذشتگان همراه بوده است و خواهد بود. یقیناً ارزش خاص بعد فرهنگی هم به تبع و اعتبار وجود ادیبان و سخنوران و حکما و فلاسفه است که همه این موارث برای نسل‌های آینده افتخار آفرین خواهد بود. بنابراین در آموزش ادبیات فارسی از یادگیری و یادآوری مفاخر ادبی خود بی‌نیاز نیستیم، اما باید بپذیریم ما در عصری زندگی می‌کنیم که با مقتضیات خاص زمانی خود همراه است و پویایی معلم ادبیات و دانش‌آموز را می‌طلبد و درمی‌یابیم که از طریق همین پویایی و تحرک می‌توان اهداف عالی آموزش را دنبال کرد.

من آنم که در پای خوکان نریزم
مر این قیمتی دُر لفظ دری را

ناصر خسرو

انواع الگوها و روش‌های رایج در آموزش بیشتر علوم و دروس عبارت است از: ۱. الگوی همیاری ۲. الگوی پیش‌سازمان‌دهنده ۳. الگوی دریافت مفهوم ۴. الگوی تفکر استقرایی ۵. روش مقایسه

فضاهای آموزشی

شامل: مراکز و مؤسسات آموزشی، کتابخانه‌ها، استودیوها، نمایشگاه‌های کتاب‌موزه‌ها، کتابخانه‌های شخصی و عمومی

تأثیر وسایل آموزشی و کمک آموزشی

۱. تقویت استعداد، تعیین علایق و گرایش‌های دانش‌آموز
۲. توسعه اهداف آموزشی
۳. هماهنگی و انطباق انواع آموزش با اهداف اصلی
استفاده از وسایل کمک آموزشی یا مکمل‌ها در امر تدریس زبان و ادبیات فارسی مانند دروس دیگر کاملاً ضرورت دارد. از این رو پیشنهاد می‌شود در جدول دروس هفتگی به‌عنوان واحد درسی گنجانده شود. بنابراین اگر تصور شود که استفاده از وسایل کمک آموزشی منحصر به دروسی از قبیل فیزیک و شیمی و ... است، این نظریه مردود است. به‌ویژه در آموزش ادبیات فارسی به دلیل گستردگی و تنوع مطالب و تعدد دروس ادبیات که به چند شاخه و نوع از همدیگر مجزا هستند که هر کدام کیفیت خاص خود را دارند (شامل: متون نظم و نثر یا فارسی، تاریخ ادبیات، نگارش، فنون بلاغی (آرایه‌های ادبی)، عروض و قافیه، نقد ادبی (سبک‌شناسی)) استفاده از ابزار و وسایل ابداعی و ابتکاری

مبتنی بر سه محور طراحی، اجرا و ارزشیابی است، معلمی که با اصول فناوری آموزشی و رایانه آشنایی و تسلط داشته باشد، ابتدا طراحی می‌کند، سپس آموزش می‌دهد و بالاخره ارزشیابی می‌کند.

فناوری آموزشی ترکیبی از نیروهای انسانی و غیرانسانی است که در مرحله طراحی به اهداف آموزشی کلی و جزئی اقدام می‌کند و در مرحله اجرا، نیروی انسانی و وسایل کمک آموزشی و مواد آموزشی و فضاهای آموزشی را به‌کار می‌گیرد. در مرحله ارزشیابی، نتیجه کلی دو مرحله قبلی حاصل می‌شود.

همواره تصور می‌شود که دروس ادبیات فارسی صرفاً باید به‌صورت تئوری یا نظری آموزش داده شود و آموزش آن به‌صورت عملی و کارگاهی امکان‌پذیر نیست ولی با ذکر دلایل و تبیین روش‌های عملی متنوع این غیرممکن را می‌توان ممکن نمود و در دروس ادبیات نیز همانند دروس فیزیک و شیمی از ابزارهای عملی استفاده کرد.

معلم اولین منبع آموزشی برای رشد علمی دانش‌آموز است که با رهبری خود و انتقال اطلاعات و معلومات خود به دانش‌آموزان و وظیفه‌اش را انجام می‌دهد. پس از معلم، دومین منبع آموزشی، مواد و وسایل کمک آموزشی است. از انگیزه‌هایی که موجب استفاده از وسایل کمک آموزشی می‌شود، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱. وجود مشکلات آموزشی، شامل عدم امکانات آموزشی، کمبود معلمان دلسوز و آگاه و علاقه‌مند و مسئول، کمبود امکانات مالی در سطح فضاهای آموزشی.
۲. عدم بهره‌وری از حواس پنجگانه در یادگیری: اکثر معلمان، دانش‌آموزان را منحصرأ از راه شنوایی (سمعی) و اادار به آموزش می‌کنند. در حالی که ایجاب می‌کند توأم با مهارت شنوایی از مهارت دیدن (بصری) و مشاهده در امر آموزش نیز استفاده کنند.

نقش وسایل کمک آموزشی در امر تدریس و آموزش

۱. توجه بیشتر به دانش‌آموز.
۲. ایجاد پایه‌های تفکر ملموس و مفاهیم صحیح با استفاده از تجارب واقعی و عینی.
۳. تسریع در امر یادگیری و تقویت ذهن خلاق.
۴. ایجاد امکانات و موقعیت‌هایی برای رفع مشکلات مسیر آموزش که به دلایل عدیده وجود دارد.

مواد و رسانه‌های آموزشی

۱. کتاب‌های درسی، کتاب‌های کمک‌درسی یا مکمل‌ها، خودآموزها، منابع و مراجع و دایره‌المعارفها، مجلات و نشریات آموزشی، مقالات، اسناد، فیلم‌ها و برنامه‌های آموزشی دروس ادبیات صداوسیما، و فضای مجازی.
۲. مواد خام: شامل ویدیو کلیپ‌های تهیه شده معتبر از سوی آموزش و پرورش، (نماهنگ) سی‌دی، رایانه، فلش و ...

فناوری
آموزشی ترکیبی
از نیروهای
انسانی و
غیرانسانی است
که در مرحله
طراحی به
اهداف آموزشی
کلی و جزئی
اقدام می‌کند
و در مرحله
اجرا، نیروی
انسانی و وسایل
کمک آموزشی
و مواد آموزشی
و فضاهای
آموزشی را به کار
می‌گیرد

مرتبط با هریک از این دروس کاملاً مطلوب و سودمند خواهد بود. و اجرای این امر خطیر با برنامه‌ریزی‌های مسئولان بر عهده معلمان و دبیران ادبیات می‌باشد.

کاربرد وسایل کمک‌آموزشی در تدریس ادبیات، با توجه به کیفیت و محتوای کتاب‌های جدیدالتألیف به تفکیک دروس به شرح زیر پیشنهاد می‌شود. در این بخش به تدریس دو درس شامل کتاب علوم و فنون - آرایه‌های ادبی - و تاریخ ادبیات و سپس به کتاب فارسی می‌پردازیم و در بخش دوم به کتاب‌های دیگر خواهیم پرداخت.

۱. کتاب یا درس علوم و فنون ادبی که از سال دهم تا دوازدهم رشته ادبیات و علوم انسانی تدریس می‌شود. دارای ۴ کتاب تاریخ ادبیات، عروض و قافیه، نقد ادبی و سبک‌شناسی است.

۱. تاریخ ادبیات:

- تهیه آلبومی حاوی جدول مشاهیر ادبی از قبل از اسلام تا دوره معاصر همراه با خلاصه زندگی و آثار و تصویر آن‌ها

- بخش‌های تاریخی، شامل شخصیت‌های ادبی و سخنورانی که در دوره‌های گذشته بوده‌اند و در قید حیات نیستند، می‌توان از روش‌های زیر استفاده کرد:

- توضیحی، نمایشی، روخوانی. دروسی که قابلیت آموزشی و تفهیم از طریق اجرای نمایش دارد، در تسهیل یادگیری ملموس و عینی بسیار مؤثر خواهد بود.

- تشویق به پژوهش و کتابخوانی

- تهیه پوسترها و تصاویر مرتبط با درس

- بهره‌گیری از آرشیو مجلات و روزنامه‌ها و نشریات زندگی‌نامه‌ها

- بهره‌گیری از اسناد خطی و تاریخی موجود در کتابخانه‌های عمومی و خصوصی

- بهره‌گیری از پژوهش‌های میدانی و خاطرات افرادی که با بعضی از سخنوران و شاعران معاصر، همزمان بوده‌اند.

- برگزاری کانون‌های ادبی به منظور بزرگداشت مشاهیر در زادروزها و یادبودها به‌ویژه بزرگداشت برای مشاهیر که در قید حیات هستند.

- تشویق دانش‌آموزان برای استفاده از دیوان‌های شاعران و آثار منثور

- تهیه سی‌دی‌ها و دی‌وی‌دی‌های تصویری و فایل‌های صوتی حاوی اشعار شاعران و متون نویسندگان، حتی‌المقدور با صدای خود شاعر یا

نویسنده، مورخ، همراه با موسیقی متن یا همراه با آواز و اشعار (همانند بعضی کلیپ‌ها از استاد شهریار با صدای استاد و تصویر شاعر همراه با موسیقی و با اشعار شاعر)

۲. فارسی: درس فارسی درس مشترک همه رشته‌های دوره دوم دبیرستان است. کیست که نخواهد زبان فارسی، این کهن درخت تازه و باطراوت و یادگار خون دل‌خوردن‌های پیاپی ایرانیان اندیشه‌ور و ادیب و متعهد، پاسداری نشود و به زبان پررونق دنیا تبدیل نگردد؟ برای به دوش کشیدن چنین مسئولیت بزرگی چاره‌ای نداریم جز آنکه همراه با شتاب دگرگونی‌های زمانه برای نگاه‌داشت زبان و ادبیات فارسی کهن در دو بخش علمی و عملی برنامه‌ریزی کنیم.

الف. بخش نوشتاری (علمی) در عصر ارتباطات خواندن و مطالعه یکی از ضروریات جدانشدنی زندگی بشر امروزی است. **مهارت خواندن** به ماهیت **خواندن** که شامل **رمزگشایی و درک معناست**، ارتباط پیدا می‌کند. در بخش نوشتاری حاکم بر جراید به‌ویژه جراید پرتیراژ، رسانه‌ها و خبرگزاری‌های رسمی کشور نمونه‌های بارز در جهت صیانت زبان و ادبیات فارسی و توجه بیشتر به شیوه‌های نو و کارآمدتر در آموزش آن می‌باشد.

ب. بخش عملی: در بخش عملی در حیطه برخورداری از فناوری آموزشی به این موارد می‌پردازیم:

- استفاده از کتاب‌های منبع و مأخذ به وسیله معلم و دانش‌آموزان در حین تدریس.

- تهیه و استفاده از عکس‌ها و تصاویر از داستان‌ها و منثور و نصب آن‌ها بر روی تابلوهایی در دیوارهای کلاس و تعویض آن‌ها همگام با تعویض مطالب درسی.

- استفاده از شیوه‌های نمایشی و ایفای نقش دانش‌آموز به‌ویژه در ادبیات داستانی و حماسی به منظور آشنایی بیشتر با آثار داستانی ارزشمند ایرانی از دوران باستان تاکنون.

- تنظیم برنامه‌های بازدید از آرامگاه‌های مشاهیر گذشته و معاصر با عنوان بازدیدهای علمی و ادبی که با هر بازدید از یک آرامگاه یا تندیس، مشاهیر در ذهنشان ثبت خواهد شد و به مطالعه بیشتر درباره آن شخصیت تشویق خواهند شد.

- برگزاری انجمن‌ها و کانون‌های ادبی ماهانه با برنامه‌های متنوع ادبی - مانند شعرخوانی

گردآورند بدین شکل که گلبرگ‌ها و برگ‌های خشک‌شده را در هر صفحه قرار دهند و ورق بی‌رنگ و چسب‌دار را روی آن بچسباندند و در زیر هر کدام مختصری درباره آن گل و گیاه توضیح دهند و حداکثر دو یا سه بیت شاهد با ذکر نام شاعر بیاورند. بهره‌ای که از این ابتکار ذوقی نصیب دانش‌آموز می‌شود، برانگیخته شدن حس کنجکاوی و علاقه‌مندی برای یافتن موارد مشابه در اشعار شاعران و خلق چنین اثر ماندگاری خواهد شد. در بخش ادبیات حماسی برای علاقه‌مندی بیشتر خواندن شاهنامه فردوسی می‌توان آلبومی تهیه نمود که در هر صفحه نام و توضیح یکی از سلاح‌های نام‌برده در شاهنامه و دو بیت شاهد از شاهنامه ذکر شود و همچنین آلبوم یا مجموعه وسیعی با تصاویر رنگی و زیبای بسیاری از داستان‌ها و نبردهای شاهنامه می‌توان تهیه و جمع‌آوری نمود و در همان صفحه نام آن نبرد و دو تن از قهرمانان را قید نمود.

۳. آرایه‌های ادبی

درس آرایه‌های ادبی در رشته علوم انسانی و ادبی یکی از دروس تخصصی در این رشته است و به کار بردن فنونی است که رعایت آن‌ها بر جلوه‌ها و جنبه‌های زیبایی و هنری سخن می‌افزاید. برای تفهیم هرچه بیشتر و بهتر این درس و برخورداری از طریق ایجاد روش‌های ابداعی با محوریت فناوری آموزشی، روش‌های ابتکاری زیر پیشنهاد می‌شود:

در زمینه توضیح قالب‌های شعر بهتر است از مقوای رنگی استفاده شود. به این ترتیب که ابتدا نام هر قالب شعر بر روی یک مقوا در قطع متوسط با خط درشت نستعلیق نوشته شده و سپس توضیح داده شود و سپس نمودار و شکل هندسی هر قالب بعد از تعریف ترسیم شود. در این نمودار چگونگی ویژگی‌های هر قالب شامل حداقل و حداکثر ابیات و چگونگی مضمون و قافیه و ردیف و آثار باقی‌مانده در قالب مورد نظر توضیح داده شود. لازم است همراه با تعریف هر قالب شعری شباهت و اشتراکات بعضی از قالب‌ها با یکدیگر نیز یادآوری شود:

- آرایه‌های ادبی

هریک از آرایه‌ها بر روی یک مقوا تعریف شود و برای هر کدام یک نمونه به‌عنوان مثال به خط تحریری نوشته شود و نکته مورد نظر نیز مشخص گردد. از این برگه‌ها که قطعاً به دلیل کثرت آرایه‌ها تعداد بیشتری خواهند بود بهتر است تعدادی بر روی دیوار کلاس نصب شود و بقیه در کتابخانه مدرسه باقی بماند که در صورت نیاز به تعویض برگه‌های نصب شده در کلاس به‌طور متناوب از بقیه استفاده شود. در حقیقت این مجموعه نوعی اطلس آرایه‌های ادبی محسوب می‌شود.

منابع

۱. در قلمرو آموزش زبان و ادبیات فارسی (دفتر سوم)
۲. مجمع علمی آموزشی زبان و ادبیات فارسی
۳. طراح ابداعی نگارنده مقاله - دکتر پروین ناهیدی

و موسیقی و مقاله و مشاعره و ... با حضور دانش‌آموزان اولیا و مسئولان اداری و دبیران و کارکنان مدرسه. استفاده از چارت: به این ترتیب که بر روی پوسترها و تصاویر و شماره‌گذاری هر یک نموداری از اطلاعات فشرده را نشان دهد. تشویق دانش‌آموزان جهت تهیه زندگینامه مشاهیر به‌عنوان کار پژوهشی و قرائت نمونه‌هایی از آن‌ها در کلاس و لحاظ کردن نمونه جداگانه برای این‌گونه پژوهش‌ها. تهیه نشریه‌های دیواری به‌عنوان کار گروهی - عملی و نصب آن‌ها در کلاس یا سالن یا راهروهای طبقات. خوشنویسی نمونه‌های زیبایی از اشعار و سخنان بزرگان علم و ادب بر روی برگ‌های مقوایی الوان و نصب در کلاس. ترتیب دادن مصاحبه‌هایی بعضاً خیالی با مشاهیر ادبی به‌ویژه کسانی که نمونه‌هایی از آثار آن‌ها در کتاب درسی درج شده است و تکثیر مصاحبه به‌صورت کلیپ یا فایل صوتی برای دانش‌آموزان. روخوانی اشعار به‌صورت گروهی و انفرادی از نمونه‌های منظوم کتاب درسی. سخنرانی و کنفرانس داوطلبانه یا انتخابی دانش‌آموزان از محتوای مطالب کتاب درسی. حل تمرینات پایان هر درس با کمک خود دانش‌آموزان پس از پایان تدریس درس جدید. طرح آزمون‌های چهارگزینه‌ای درس فارسی با عنوان آزمون تستی کلاسی (هر ماه یک بار). در صورت امکان استفاده از کلیپ‌های ادبی و شاعرانه و داستانی متنوع متناسب با موضوعات درسی. تهیه آلبوم گل‌ها و گیاهان با عنوان رد پای گل‌ها و گیاهان در ادبیات فارسی و اشعار شاعران.

به این ترتیب که در آلبومی مخصوص، تعدادی از گلبرگ‌ها و برگ گل‌ها و درختانی مانند شمشاد و سپیدار و نرگس، لاله که اغلب شاعران طبیعت‌سرا در اشعارشان نام آن‌ها را آورده‌اند